

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 29 (2008)

Δελτίον ΧΑΕ 29 (2008), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη της Άννας Μαραβά-Χατζηνικολάου (1911-2005)

Της Μελωδίας το αίνιγμα. Ο μελωδός και η παρέδρός του στον κώδικα Parisinus graecus 139 (φ. 1β)

Ηλίας ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/dchae.603](https://doi.org/10.12681/dchae.603)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Η. (2011). Της Μελωδίας το αίνιγμα. Ο μελωδός και η παρέδρός του στον κώδικα Parisinus graecus 139 (φ. 1β). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 29, 23–34.
<https://doi.org/10.12681/dchae.603>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Της Μελωδίας το αίνιγμα. Ο μελωδός και η
πάρεδρός του στον κώδικα Parisinus graecus 139 (φ.
1β)

Ηλίας ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Περίοδος Δ', Τόμος ΚΘ' (2008) • Σελ. 23-34

ΑΘΗΝΑ 2008

Ἡλίας Ἀντωνόπουλος

ΤΗΣ ΜΕΛΩΔΙΑΣ ΤΟ ΑΙΝΙΓΜΑ.
Ο ΜΕΛΩΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΡΕΔΡΟΣ ΤΟΥ
ΣΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ *PARISINUS GRAECUS* 139 (φ. 1β)

ἡ τοῦ παντὸς κρᾶσις... τὴν παναρμόνιον
ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελωδίαν
(Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς*
τῶν ψαλμῶν I, 3)

Στόν πασιγνώστο, γιὰ τὴν ἑξαιρετικὴ ποιότητα –πού θεμελίωσε, στό παρελθόν, τίς ἐκτιμήσεις τῶν ἱστορικῶν τῆς τέχνης γιὰ τὴ λεγόμενη «μακεδονικὴ ἀναγέννηση»¹, μέ τὰ παλινδρομικά της καλαισθητικά ἀνοιγμάτα²–, ἑλληνικὸ κώδικα 139 (10ος αἰ.) τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας (*Parisinus graecus* 139· 37×26,5 ἐκ.)³, ἐγγράφεται ὁ πίνακας τοῦ φ. 1β (Εἰκ. 1), ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀκολουθίας βιογραφικῶν σκηνῶν πού ἀναφέρονται στόν Δαυίδ (φ. 1β-7β, 136β), τόν συγγραφέα τῶν ψαλμῶν πού ἀκολουθοῦν (φ. 8 κ.ἐ.): ποιμένα καὶ ψαλμωδὸ (φ. 1β)· χριστὸ καὶ πρόγονο τοῦ Χριστοῦ (φ. 3β)· νικητὴ τοῦ θηρίου πού ἀπειλοῦσε τὸ ποίμνιό του (φ. 2β), ἀλλὰ καὶ τοῦ δαυμονόπνευστου Γολιάθ (ὅπως

δηλώνεται μέσω τοῦ μελανοῦ χρώματος τῆς μορφῆς· φ. 4β)· ὑπαντῶμενο θριαμβικά στήν Ἱερουσαλήμ, μετά τὴ νίκη του, ἀπό τίς γυναῖκες τοῦ Ἰσραὴλ (φ. 5β)· ὑψούμενο ἐπὶ ἀσπίδος καὶ στεφόμενο μέ λιθοκόλλητο διάδημα, ἀπό δαφνοστεφῆ γυναικεία μορφή μέ γυμνοὺς τοὺς ὄμους (φ. 6β)· ἠλικιωμένο, τέλος, βασιλέα καὶ προφήτη (φ. 7β). Πρόκειται γιὰ τὴν προμετωπίδα τοῦ κεμμένου τῶν ψαλμῶν πού ἀκολουθεῖ. Ἐξάλλου, ὡς προμετωπίδα τοῦ ψαλμοῦ 50 εἰκονίζεται ξεχωριστὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν εἰσαγωγικὴ ἀκολουθία, στό φ. 136β, ἡ σκηνὴ τῆς μετάνοιας τοῦ Δαυίδ⁴, καὶ ἔπονται ἄλλες, ἐξωδαυιδικὲς σκηνές⁵. Ἡ ἐναρκτήρια σύνθεση τοῦ φ. 1β, τῆς ὁποίας ἡ ἀναγνώριση ἀποτελεῖ τὸ κίνητρο τοῦ ἀναγνωστικοῦ

¹ Συνοπτικῶς, πρβλ. *ODB* 3, 1991, 1783-1784, λ. «Renaissance» (A. Kazhdan).

² Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ἀνακεφαλαιώνοντας, σέ χρονολογικὴ σειρὰ, ἀνάλογες κινήσεις ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ὡς καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ νεοκλασικισμοῦ (18ος-19ος αἰ.), ἀκόμη καὶ ὡς τὴ θεατρικὴ, τὴ φαντασιακὴ –μέ βαναυσότητα τελούμενη– ἀναβίωση τῆς Ρώμης (καὶ ἄλλων συναφῶν συλλήψεων) τόν εἰσοστό αἰώνα, εἶχα κινήθῃ σέ σειρὴς ἐρευνητικῶν μαθημάτων ὑπὸ τόν τίτλο: *Κλασικιστικὲς ἀναβιώσεις*, στό Τμῆμα Ἱστορίας τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου (1990 κ.ἐ.). Ἀνάλογη ἀντίληψη διαγράφεται στήν *τετραπέρατη* (μνημὴ Τάκη Παπατσώνη...), ἂν καὶ συνοπτικὴ σύνθεση τοῦ Salvatore Settis, *Futuro del «classico»*, Τουρίνο 2004, μέ τὴν ἐπιχειρούμενη σέ εὐρύτατο πεδίο ἐγρήγορη καὶ τὴν ἀναπόφευκτα ταλαντευόμενη, ἐνίοτε, βεβαιότητα σέ συμπεράσματα μιᾶς ἄπαξ τελούμενης σέ αὐτὸ τὸ ἀνοιγμα καὶ σέ συγκεκριμένο χρόνο ἐρευνας. Βλ. στό ἐξῆς τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοσὴ τῆς μελέτης τοῦ Settis: *Τὸ μέλλον του «κλασικοῦ»*, Αθήνα 2006.

³ Πά τόν κώδικα 139 βλ. H. Omont, *Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale, du VIe au XIVe siècle*, Παρίσι 1929, 4-10,

πίν. 1-14. H. Buchthal, *The Miniatures of the Paris Psalter. A Study in Middle Byzantine Painting*, Λονδίνο 1938. K. Weitzmann, *Geistige Grundlagen und Wesen der Makedonischen Renaissance*, Κολωνία – Opladem 1963, 7-15 (= «The Character and Intellectual Origins of the Macedonian Renaissance», *Studies in Classical and Byzantine Manuscript Illumination*, Σικάγο – Λονδίνο 1971, 176-184). A. Cutler, *The Aristocratic Psalters in Byzantium*, Παρίσι 1984, 63-71, 200-205, ἀριθ. 39, εἰκ. 245-258. J. Lowden, «Observations on Illustrated Byzantine Psalters», *ArtB* 70 (1988), 250-255. A. Cutler – J.-M. Spieser, *Byzance médiévale, 700-1204*, Παρίσι 1996, 147-157, εἰκ. 113-115, 117-118. Νέα Ὑόρκη (The Metropolitan Mus. of Art) 1997, *The Glory of Byzantium. Art and Culture in the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*, 240-242, ἀριθ. 163 (I. Kalavrezou). Πρβλ. *ODB* 3, 1991, 1588-1589, λ. «Paris Psalter» (A. Cutler).

⁴ Ἐπιβεβαιούμενη ἀπὸ τὴν παρουσία, αὐτοπροσώπως, τῆς Μετάνοιας· βλ. Ἐ. Antonopoulos, «*Métanoia: la personne, le sentiment et le geste*» (= «Μετάνοια: τὸ πρόσωπο, τὸ αἶσθημα, τὸ σχῆμα»), *ΔΧΑΕ ΚΓ'* (2002), 11-30.

⁵ Πρβλ. K. Weitzmann, «The Ode Pictures in the Aristocratic Psalter Recension», *DOP* 30 (1976), 67-84.

μας ενδιαφέροντος, έγγραφεται λοιπόν σε μίαν ευρύτερη δανιδική ακολουθία «ἐν προόδω»· ὄχι μόνο ὡς πρὸς τὰ βιογραφικά στοιχεία πού τήν ἀποτελοῦν στίς διαδοχικές πτυχές της, ἀλλά καί ὡς πρὸς τήν ὅλη ἐρμηνευτική της περιουσία καί δυναμική. Μὲ ἄκρα συνοπτικότητα ἐξετάζουμε τὸ εὖρος, τὸν χαρακτήρα τῆς ἐν λόγω σύνθεσης καί τήν εἰκαστική της καταγωγή, τὸ νόημα τῆς παρουσίας μιᾶς πλασματικῆς γυναικείας μορφῆς στό πλευρό τοῦ βιβλικοῦ προσώπου (Εἰκ. 1), τήν ἀνακαθαριστική κατά καιρούς διαχείριση τοῦ θεματος ἢ τήν πιστή ἀντιγραφή του σέ μεταγενέστερα ἔργα, καί κυρίως –μολονότι, πάντοτε, μερικῶς– ἀναδεικνύουμε ἕνια στοιχεία τῆς θεωρητικῆς ἐνδοχώρας, ὅπου τοῦτο ἐπήγασε.

Τὰ συμπληρωματικά πρόσωπα στή μικρογραφία τοῦ φ. 1β ἐμφανίζονται ρητορικῆ ἀδεία. Ἡ ἀνεπίγραφη Νύμφη πού προβάλλει πίσω ἀπὸ τὸν ἀκέφαλο κίονα (ἄνω δεξ.), μέ τὸ κομβούμενο στόν κορμὸ ὕφασμα (τήν ταινία) καί τὸ καδόσχημο, ὀρειχάλκινο σκεῦος στήν κορυφή του, εἶναι ἡ μυθολογικὴ Ἥχώ; Σημειωτέον ὅτι ἀνάλογη (σέ δευτερεύοντα ρόλο, στό πνεῦμα τῶν ἐκεῖ δρωμένων), ἀνεπίγραφη παρουσία ἀπαντᾷ καί στή μικρογραφία τοῦ φ. 2β. Ἡ καθήμενη στό ἔδαφος βαρύνκορη, ἡμίγυμνη ἀνδρική μορφή (κάτω δεξ.) προσωποποιεῖ τὸ ὄρος τῆς Βηθλεέμ (ΟΡΟΣ ΒΗΘΛΕΕΜ)· ἐνῶ ἡ πόλη τῆς Βηθλεέμ (ΒΗΘΛΕ[Ε]Μ) ἀχνοφαίνεται στό ὑπερυψωμένο βάθος (ἀριστ.). Ἡ πολυπροσωπία τῆς σύνθεσης ζωογονεῖ τήν εἰκόνα προικίζοντάς την σέ «μουσικές» ἀπληγήσεις, χωρὶς νά ταράζεται ἡ εὐρυθμία τῶν ἐντυπώσεων (τῶν ἀκουσμάτων). Σέ ἐποχὴ εὐρύτερα καλλιεργούμενης λογιουσῆς καί σέ περιβάλλον πού ἐπέτρεπε ἐλευθερία κινήσεων ἀναβιώνουν, μέσω ἀγνώστων σέ ἐμᾶς προτύπων, ἀρχαῖοι παραστατικοὶ τύποι, πρόσωπα καί μοτίβα.

Σέ τί πρότυπο, ἐν χρήσει ἢ μαρτυρούμενο μέσω ἀρχαῖο-

τερων μνημείων, ἀναφέρονται κάθε φορὰ συγκεκριμένα εἰκονογραφούμενα –ὅπως τὰ μουσικά ὄργανα– τῆς μέσης καί τῆς ὕστερης περιόδου, τὰ ὁποῖα παραπέμπουν σέ κόσμους συνολικά παρωχημένους; Ἡ συνάφεια θά ἦταν πειστικότερα δυνατὴ στή μακρόσυρτη διάρκεια τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος. Ἀργότερα, ἢ κατὰ προσέγγιση ἀπόδοση ἀντλεῖ μακρόθεν τὰ σχήματα ἀπὸ προγενέστερα, διαθέσιμα καί ἀναγνωρίσιμα τεκμηριώδη στρώματα. Μιά πάγια σέ γενικές γραμμές τακτικὴ τηρεῖται ὡς πρὸς τήν ἀπόδοση τοῦ ἐνδύματος. Σέ μεταγενέστερες, πάντως, εἰκονογραφικὲς φάσεις μαρτυρεῖται ἡ πιὸ δυναμικὴ παρουσία, στήν ποικιλία τους, σύγχρονων στοιχείων – ἀπὸ τὸ «τρέχον» ἱστορικὸ περιβάλλον.

Ἐπισημαίνουμε καί πάλι ὅτι μετὰ τήν εἰκόνα τοῦ ψαλμοδοῦ στήν ἐξοχή, τὸν ὁποῖο συνοδεύει στήν ποιητικὴ του σχολή ἡ ἀθέατη γιὰ ἐκείνον Μελωδία⁶, ἡ ἀρχικῶς δηλούμενη γαλήνη τοῦ χρόνου τῆς ζωγραφικῆς ἀκολουθίας ἀνακόπτεται ἀπὸ τὴ σύγκρουση, τήν πάλι τοῦ συνοδευόμενου –τώρα– ἀπὸ τήν εὐρωσθη (κάπως ἀνδρογύνη) Ἰσχὺ (ICXYC) Δαυὶδ μέ τὸν λέοντα πού ἀπειλοῦσε τὸ ποιμνίό του (φ. 2β): εἰκονίζεται ἐδῶ ὁ προορισμένος φύλακας τῆς εἰρήνης νά συνοδεύεται ἀπὸ μιά ρωμαλέα, οὐρανόθεν ἐλαυνόμενη παρουσία, μέ κοντὸ χιτῶνα, καί πάλι ἀόρατη γιὰ τὸν ἴδιο, ἡ ὁποία ἐγγυᾶται τὴ νικηφόρο ἔκβαση τῆς ἀναμέτρησης⁷. Τοῦτο –μετὰ τήν παρεμβολή, στό μεταξύ, τοῦ πίνακα ὅπου εἰκονίζεται ὁ ἱερέας Σαμουήλ νά χρίει τὸν νεαρό ποιμένα μέ μάρτυρες, ἐδῶ, τὴν Πραότητα (ΠΡΑΟΤΗΣ), τὸν πατέρα καί τοὺς ἀδελφούς του (φ. 3β)⁸– ἐπαναλαμβάνεται στήν εὐρύτερη σύνθεση, μέ ἀντάρα, τῆς πάλης τοῦ Δαυὶδ μέ τὸν Γολιάθ, σέ δύο χρόνους, τῆς ὁποίας ἡ ἔκβαση προεξοφλεῖται ἀπὸ τήν παρουσία στό πλευρὸ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἀντιστοίχως, τῆς περισκεπτης καί σταθερᾶ προελαύνουσας Δύναμης (ΔΥΝΑΜΙΚ) καί τῆς πανικόβλη-

⁶ Εἰδικότερα γιὰ τὴ μικρογραφία τοῦ φ. 1β (Εἰκ. 1) βλ. Omont, ὁ.π. (ὑποσημ. 3), 6, πίν. 1. Buchthal, ὁ.π. (ὑποσημ. 3), 13-17, εἰκ. 1. Weitzmann, *Studies*, ὁ.π. (ὑποσημ. 3), 178-181, εἰκ. 160. Cutler, ὁ.π. (ὑποσημ. 3), 63, εἰκ. 245. Πά τὴν κάπως ἀκριβέστερη ἀναγνώριση τοῦ μουσικοῦ ὄργανου (ἡ λύρα, ἡ κιθάρα, ἀλλὰ ἔγχορδα) πού χειρίζεται ὁ Δαυὶδ πρβλ. G. Galavaris, «Musical Images in Byzantine Art. An Outline», *Λιθόστρωτον. Studien zur byzantinischen Kunst und Geschichte, Festschrift für Marcell Restle*, ἐπιμ. Β. Borkopp - Th. Steppan, Στουτγάρδη 2000, 79-91, εἰδ. 80-81. Ὁ Γαλάβαρης παραπέμπει (σημ. 5, ὁ.π.) καί στό ἔργο τοῦ T. Seebass, *Musikdarstellung und Psalterillustration im früheren Mittelalter. Studien ausgehend von einer Ikonologie der Handschrift Paris Bibl. Nat. Fonds latin 118*, Βέρνη 1973. Πά τὰ χορδόφωνα ὄργανα πρβλ. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, τ. 10 (2001), 881 κ.έ., λ. «Harp» (S. C. DeVale

κ.ᾶ.)· τ. 13, 638-640, λ. «Kithara» (M. Maas)· τ. 15, 416-418, λ. «Lyra» (M. Maas)· στό ἴδιο, 421 κ.έ., λ. «Lyre» (K. Wachsmann κ.ᾶ.)· τ. 20, 520, λ. «Psaltèrion» (μέ παραπομπές), καί 520 κ.έ., λ. «Psaltery» (J. McKinnon κ.ᾶ.). Πρβλ. τ. 7, 44-46, λ. «David» (J. McKinnon). Σημειωτέον, τέλος, ὅτι γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα (Εἰκ. 1), μέ κάπως εὐρύτερη θέα, θά ἀκολουθήσει δημοσίευση ἐκτενέστερης μελέτης, συντεταγμένης σέ γαλλικὴ γλώσσα.

⁷ Βλ. Buchthal, ὁ.π., 17-18, εἰκ. 2. Πρβλ. *Βασιλ.* Α' 17, 34-35. Πά κάθε μικρογραφία τῆς δανιδικῆς ἀκολουθίας, ἐκτός ἀπὸ τὴ μονογραφία τοῦ Buchthal γιὰ τὸν κώδικα, βλ. ἀντιστοίχως καί ἐκείνην τοῦ Cutler, ὁ.π., γιὰ τὴ συγκεκριμένη αὐτὴ τάξη εἰκονογραφημένων χειρογράφων.

⁸ Buchthal, ὁ.π., 18-21, εἰκ. 3. Πρβλ. *Βασιλ.* Α' 16, 13.

Εἰκ. 1. Κώδιξ *Parisinus graecus* 139 (10ος αἰ.), φ. 1β.

της καί μελανόχρωμης (ὅπως καί τό ἐνεργούμενό της ἄτομο, ὁ Γολιάθ) Ἀλαζονείας (ΑΛΑΖΟΝΕΙΑ)· ἡ ἀναμέτρηση καταλήγει στόν ἀποκεφαλισμό τοῦ «ἄλλοφύλου», μέ αὐτόπτες μάρτυρες νά ἐντάσσονται ἐκατέρωθεν τῶν δύο φάσεων, τοὺς συντασσόμενους σέ δύο ὄμιλους ὀπλίτες (ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ / ΑΛΛΟΦΥΛΟΙ) πού πλαισιώνουν τήν παράσταση (φ. 4β)⁹.

Ἀκολουθοῦν (φ. 5β, 6β) ἡ θριαμβική ὑπάντηση¹⁰ καί, στή συνέχεια, ἡ στέψη τοῦ Δαυίδ ἀπό ἀνώνυμη γυναικεία μορφή – ἡ ὁποία, ὠστόσο, ἐπιγράφεται: ΒΑΣΙΛΕΙΑ, σέ κατά τι μεταγενέστερη (ἀρχ. 11ος αἰ.), ἀνάλογη ἐμφάνισή της¹¹.

Τέλος, τήν εἰσαγωγική τοῦ παρισινοῦ κώδικος βιογραφική ἀκολουθία κλείνει ὁ ζωγραφικός «ἀνδριάς» τοῦ

⁹ Buchthal, ὁ.π., 21-23, εἰκ. 4. Πρβλ. *Βασιλ.* Α' 17, 49 καί 49-51.

¹⁰ Buchthal, ὁ.π., εἰκ. 5. Weitzmann, *Studies*, ὁ.π. (ὑπόσημ. 3), 203-205, εἰκ. 184. Πρβλ. *Βασιλ.* Α' 18, 6-7.

¹¹ Buchthal, ὁ.π., 24-25, εἰκ. 6. Πρβλ. *Βασιλ.* Β' 5, 3 κ.ε., 12. Πά τήν ἐπώνυμη παρουσία τῆς γυναικείας μορφῆς στόν κώδικα Add. 40731, φ. 33, τῆς Βρετανικῆς Βιβλιοθήκης (τό «ψαλτήριο τοῦ Bristol»: μέ παρασελίδια μικρογραφία εἰκονογραφεῖται ἐδῶ ὁ ψαλμός 20, 4), βλ. S. Dufrenne, *L'illustration des psautiers grecs du Moyen Age, I. Pantocrator 61, Paris grec 20, British Museum Add. 40731, Παρίσι 1966, 55-56, πίν. 49.*

γέροντα Δαυίδ (φ. 7β), μετωπικῶς εἰκονιζόμενου ὡς βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα καὶ πλαισιούμενου, συμμετρικῶς, ἀπὸ τὴν Σοφία (ΣΟΦΙΑ: ἐκ δεξιῶν) καὶ τὴν Προφητεία (ΠΡΟΦΗΤΙΑ: ἐξ εὐωνύμων). Τὸ Πνεῦμα, μετεωριζόμενο, ἐμφανίζεται νὰ ἰσορροπεῖ ὑπεράνω τῆς ἐστεμμένης καὶ φέγγουσας κεφαλῆς του¹².

Οἱ δύο συνοδοὶ του, «ἀγάλματα» γυναικείων μορφῶν μὲ ἀρχαῖο καὶ σεμνὸ ἔνδυμα, φέρουν καὶ ἐκείνες φωτοστεφάνους καὶ, ἀντιστοιχῶς, στὸ ἀριστερὸ χέρι ἢ μία, ἓνα εἰλητό (ἢ «ἀρχαιότερη» Προφητεία), καὶ ἓναν κώδικα ἢ ἄλλη, ἀνάμεσα στὸ ἀριστερὸ τῆς πλευρῆς καὶ τὸν βραχίονα – κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλη (ἢ διηνεκὴς Σοφία). Τῆ στάση τους χαρακτηρίζουν οἱ ρητορικὲς (καὶ δεικτικὲς) κινήσεις τῶν δακτύλων. Ἀμφότερες φθέγγονται, «διαχρονικῶς», μέσω τοῦ κεντρικοῦ προσώπου καὶ ἀναπτύσσουν περαιτέρω τὸ θέμα –σὲ καταληκτικὴ, τώρα, φάση–, τοῦ ὁποῖου τὴν παρουσία ἐγκαινιάζει μὲ τὴν ἐμφάνισή της ἢ αἰνιγματικὴ, εἰσέτι, Μελωδία τοῦ φ. 1β (Εἰκ. 1). Τὸ ἀναπτύσσουν μὲ τὴν ἀρχαιοπρεπῆ τους ἐμφάνιση ἀλλὰ καὶ, συνάμα, μὲ πλησιέστερη –σὲ σχέση μὲ τὴν πάρεδρο τοῦ νεαροῦ ποιμένα– πρὸς τὴν ὀρθόδοξη εὐαισθησία σοβαρότητα: ἀπευθυνόμενες, πάντως, σὲ ἐπαρκῆ ἀναγνώστη μὲ πιὸ εὐκίνητη (ἀπὸ τὴν γενικῶς παραδεκτὴ) ἀντίληψη τῆς εἰκόνας.

Ἡ τάξη ὑπερισχύει τῆς ἀταξίας καὶ ἐμπεδώνεται, μὲ τὸ κλείσιμο τοῦ κύκλου: τοῦτο προβάλλει ἢ σηματογραφία τῆς παράστασης τοῦ φ. 7β, μέσω τῆς συμμετρικῆς σύνταξης τῶν μετεχόντων σὲ αὐτὴν προσώπων. Προβάλλε-

ται ταυτοχρόνως ἢ πληρότητα τῆς θεωρητικῆς πρότασης πού συνιστᾷ ἢ κοινὴ ἐμφάνιση τῶν πλευρικῶν δυνάμεων ἐκατέρωθεν τοῦ εἰκονιζόμενου στὸ κέντρο τῆς σύνθεσης προσώπου: μᾶς πρότασης πού θεμελιώνει, ἐνδεχομένως, καὶ ἓναν ἰσχυρὸ ὑπαινιγμὸ –ἂν ὄχι τὴν ἀδιάσειστη ἀπόδειξη (εὐλογία, κυρίως, γιὰ τὸν σύγχρονό της, ἐνήμερο θεατῆ)–, μέσω τῆς εἰκόνας, πού ἀναφέρεται στὸ ἐξ ὕψους ἐπιβεβαιούμενο κύρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ἡ κρατούσα ἀντίληψη τῆς προεικόνισης τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν βιβλικὸ βασιλέα «ἐπαληθεύεται» σὲ τρέχοντα (τότε) χρόνον, μὲ τὴν ἀναχρονιστικὴ ἐμφάνιση τοῦ Δαυίδ ὡς τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα¹³.

Εἶναι οἰκεία στὸν εἰδικὸ ἀναγνώστη ἢ παρουσία μᾶς ἀνάλογης, σπονδυλωτῆς θεματικῆς στὰ ἔννεα ἀργυρά πινάκια τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰώνα (613-629) πού εἶχαν βρεθεῖ τὸ 1902 στὴ Λάμπουσα τῆς Κύπρου: ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἔξι ἀπόκεινται στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τὰ τρία στὸ Κυπριακὸ Μουσεῖο τῆς Λευκωσίας¹⁴. Ἐδῶ πιστοποιεῖται ἡ ἐξαιρετικὴ συνάφεια στὴ σύλληψη καὶ ἐνίοτε στὸ εἰκονογραφικὸ σχῆμα, πού ἐντυπωσιάζει¹⁵, ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ τὰ παλαιότυπα συνεχόμενης ἀφήγησης ἐπεισοδίων ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Δαυίδ καὶ τὴ μεταγενέστερη, ἀναβιωτικὴ ζωγραφικὴ ἀκολουθία τοῦ παρισιοῦ κώδικος 139. Στὸ πρόσωπο τοῦ βιβλικοῦ βασιλέα προηγούμενοι ἐρευνητές, ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ τῆς χριστιανικῆς ἐρμηνευτικῆς, πού συνδέει τὰ ἐμμέσως –ὑποτίθεται– δηλούμενα τῆς Παλαιᾶς μὲ τὴν

¹² Ἡ συμβολικὴ σύνθεση τοῦ φ. 7β ἀποτελεῖ συνάμα καὶ τὴν προμετωπίδα τοῦ κεμένου τῶν ψαλμῶν. Βλ. Omont, ὅ.π. (ὑπόσημ. 3), 7-8, πίν. 7. Buchthal, ὅ.π., 25-27, εἰκ. 7. Cutler, ὅ.π. (ὑπόσημ. 3), 66, εἰκ. 251. Ἀνάμεσα στὰ προβαλλόμενα πρόσωπα καὶ τὸ χρυσὸ βάθος παρεμβάλλεται κατὰ πλάτος ἓνα χλωρὸ φράγμα ἀπὸ φυτὰ χαμηλοῦ ὕψους, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὄριο πρὸς τὰ ἔσω τοῦ διαθέσιμου παραστατικοῦ χώρου. Γιὰ τὸν Δαυίδ βασιλέα καὶ προφήτη πρβλ. H. Steger, *David Rex et Propheta*, Νυρεμβέργη 1961.

¹³ Στὶς σελίδες τοῦ ἀνοιχτοῦ πρὸς τὸν ἀναγνώστη κώδικος (τὸ ψαλτήριον) πού κρατεῖ ὁ Δαυίδ γράφεται ἡ ἀρχὴ τοῦ ψαλμοῦ 71 καὶ ὄχι ἐκείνη τοῦ πρώτου ψαλμοῦ. Βλ. τὴ μεταγενέστερη (σὲ σχέση μὲ τὴ μονογραφία τοῦ 1938, ὅ.π.) ἀναγνωριστικὴ δοκιμὴ τοῦ Hugo Buchthal, «The Exaltation of David», *JWarb* 37 (1974), 330-333. Ἐπὶ τὴ βᾶσει τῶν ἀναγραφόμενων δύο πρώτων στίχων τοῦ ψαλμοῦ ὁ Buchthal θεωρεῖ ὅτι ὁ κώδιξ εἶχε ἀποτελέσει δῶρο τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (913-959) στὸν γιὸ του, τὸν μέλλοντα Ρωμανὸ Β' (γενν. 939). Πρβλ. Cutler – Spiesser, ὅ.π. (ὑπόσημ. 3), 147, εἰκ. 114.

¹⁴ Γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἀργυρῶν αὐτῶν σκευῶν καὶ τὴ χρονολόγησή τους βλ. Νέα Ὑόρκη (The Metropolitan Mus. of Art, 1977-78) 1979, *Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh*

Century, 475-483, ἀριθ. 425-433 (H. L. Kessler). Πρβλ. E. C. Dodd, *Byzantine Silver Stamps*, Washington, D.C. 1961, 178-195, ἀριθ. 55-66. Ἄ. καὶ Ἱ. Στυλιανοῦ, *Οἱ θησαυροὶ τῆς Λαμπύσης*, Λευκωσία 1969, 21-41. K. Weitzmann, «Prolegomena to a Study of the Cyprus Plates», *Metropolitan Mus. Journal* 3 (1970), 97-111. S. S. Alexander, «Heraclius, Byzantine Imperial Ideology and the David Plates», *Speculum* 52 (1977), 217-237. J. Trilling, «Myth and Metaphor at the Byzantine Court (A Literary Approach to the David Plates)», *Byz.* 48 (1978), 249-263.

¹⁵ Ἀ.χ. στὴν ἀπόδοση τῆς ἀναμέτρησης ἀνάμεσα στὸν Δαυίδ καὶ τὸν Γολιάθ, στὸν κεντρικὸ δίσκο (διάμ. 49,4 ἐκ.), γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο συντάσσονται τὰ πινάκια τῆς σειρᾶς. Γιὰ τὴν μικρογραφία τοῦ *Parisinus* βλ. παραπάνω καὶ ὑπόσημ. 9. Γιὰ τὴν παλινδρομικὴ εὐαισθησία πού ἀνοίγεται –συμμορφώνεται συνειδητᾶ– πρὸς ἀρχαιότερα πρότυπα (τῆς θεοδοσιανῆς περιόδου) καὶ τὴν ποιότητα στὴν ἐκτέλεση πρβλ. τὴν ἐμπειρὴ ἐκτίμηση τοῦ Ernst Kitzinger, *Byzantine Art in the Making. Main Lines of Stylistic Development in Mediterranean Art, 3rd-7th Century*, Λονδίνο 1977, 110-111, εἰκ. 195, 197-198 (= *Ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἐν τῷ γενέσθαι. Τα κύρια τεχνολογικὰ ρεύματα στὴν περιοχὴ τῆς Μεσογείου, 3ος-7ος αἰώνας*, μτφρ.-επιστημ. επιμ. Στ. Παπαδάκη-Ökland, Ἡράκλειο 2004).

ἐπαληθευτική μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης καί τῶν ἔκτοτε δρωμένων, ἀλλά καί τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδεολογίας, εἶχαν ἀναγνωρίσει τήν προεικόνιση τοῦ Ἡρακλείου, τότε αὐτοκράτορα¹⁶, παραλέμποντας καί σέ συγκεκριμένα ἱστορικά περιστατικά, σέ τυπολογική ἀνταπόκριση πρός ἕνα βιβλικό συμβάντα· ἢ, στό πρόσωπο τοῦ τότε αὐτοκράτορα εἶχαν διακρίνει τήν ἐπιβεβαίωση τῆς προαγγελτικῆς δαυιδικῆς παρουσίας.

Σημειώτεον ὅτι σέ ἕνα ἀπό τά πινάκια τῆς σειρᾶς (Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο) ἀπαντᾷ ἡ πλησιέστερη πρός τή μικρογραφία τοῦ παρισινοῦ κώδικος (Εἰκ. 1) παράσταση. Τριγυρισμένος ἀπό τό ποιμνίό του ὁ ψαλμωδός, μέ τή λύρα πού κρατεῖ στό ἄριστερό του χέρι, εἰκονίζεται σέ ἐξοχικό τοπίο νά δέχεται ἀπεσταλμένο τοῦ πατέρα του (Εἰκ. 2), πού θά τόν ὀδηγήσει στόν ἱερέα Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος πρόκειται νά τόν χρίσει: ἄν, βέβαια, θεωρήσουμε ὅτι ἡ εἰκόνα –ἀφαιρούμενη κάπως ἀπό τίς συνεχόμενες ἀφηγηματικές στιγμές– παραπέμπει, πλαγίως, καί σέ αὐτό τό ἐπεισόδιο (Βασιλ. Α' 16, 11-12)· ἢ, μᾶλλον, ὁ εἰκονιζόμενος ἀγγελιοφόρος μεταφέρει τό κάλεσμα (μέσω ἀγγέλων) τοῦ βασιλέα Σαούλ, στό ὁποῖο καί πρόκειται ὁ Δαυίδ νά ἀνταποκριθεῖ (πρβλ. στ. 16-20, στό ἴδιο). Ἐπισημαίνεται στό ἴδιο βιβλικό κείμενο (στ. 13) πώς, ὅταν ὁ Σαμουήλ ἔχρισε τόν νεαρό ποιμένα, ἐφήλατο πνεῦμα κυρίου ἐπὶ Δαυίδ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καί ἐπάνω (πρβλ. Εἰκ. 7)¹⁷.

Μολονότι νοούμενη ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀκολουθίας παραστάσεων μέ συνεχόμενες πτυχές, ἡ μικρογραφία τοῦ κώδικος 139, μέ τήν ἐπάρκεια τῶν δηλώσεων πού διαθέτει καί μέ ταυτόχρονη τήν παρουσία τῆς Μελωδίας νά ὀρίζουν τήν αὐτονομία της, ἀποτελεῖ αὐθύπαρκτη εἰκόνα ἐμπνεόμενου συγγραφέα. Ἐνῶ στό ἀρχαιότερο κατά τρεῖς αἰῶνες πινάκιο τῆς Λευκωσίας, ἡ παριστώμενη σκηνή, μολονότι θά μπορούσε καί ἐκείνη νά τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἀφηγηματικῆς σειρᾶς, παραπέμπει ἀπευθείας σέ συγκεκριμένο βιβλικό περιστατικό (ἐμμέσως εἰκονογραφούμενο: Βασιλ. Α' 16, 19). Ὡστόσο, τό ἐν λόγῳ συμβάν, ὅπωςδήποτε γνώριμο σέ ζωγράφο καί

Εἰκ. 2. Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο, ἀργυρό πινάκιο (613-629).

ἐντολοδότη, ἀπηχεῖται ἐμμέσως καί στή μικρογραφία τοῦ φ. 1β: δεδομένου ὅτι ὁ Σαούλ εἶχε ἀναζητήσει ἄνδρα ὀρθῶς ψάλλοντα (Βασιλ. Α' 16, 17) καί ὁ Δαυίδ, μέ τή λύρα (τήν κινύρα) του, ἀπομάκρυνε ἀπό τόν πάσχοντα βασιλέα τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν: καί ἐλάμβανεν Δαυίδ τὴν κινύραν καί ἔψαλλεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καί ἀνέψυχεν Σαούλ, καί ἀγαθὸν αὐτῷ, καί ἀφίστατο ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν (Βασιλ. Α' 16, 23).

Καί πάλι ὁμως, ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐνέργεια τοῦ ζεύγους πού συνιστοῦν ὁ μελωδός καί ἡ Μελωδία τῆς μικρογραφίας τοῦ φ. 1β –παρά τήν αὐθύπαρξία της– δέν παύει νά ἰθύνει τήν ἐξέλιξη πού σημειώνεται στήν εἰσαγωγικὴ ἀκολουθία τοῦ παρισινοῦ κώδικος, ἀναδεδεμένη ἐκ νέου, καί διαφοροτρόπως, στή συμβολικὴ σύνθεση τοῦ φ. 7β, ὅπου, τῇ μνημειώδη παρουσίας τοῦ προφήτη καί βα-

¹⁶ Πρβλ. S.H. Wander, «The Cyprus Plates: The Story of David and Goliath», *Metropolitan Mus. Journal* 8 (1973), 89-104. Ὁ ἴδιος, «The Cyprus Plates and the Chronicle of Fredegar», *DOP* 29 (1975), 345-347. Alexander, ὁ.π. Kitzinger, ὁ.π., 111, 150 σημ. 39. Πά τήν ἐμπεδωμένην στίς νοοτροπίες τυπολογία τῶν ἀντιστοιχιῶν μεταξὺ προσώπων πρβλ. F. Dvornik, *Early Christian and Byzantine Political Philosophy*, 2, Washington, D.C. 1966, 644-645, 736, 781-782, 784, 789, 797, 823.

¹⁷ Νέα Ὑόρκη 1979, ὁ.π., 477, ἀριθ. 426. Σημειώτεον ὅτι καί τά δύο

εἰκονιζόμενα πρόσωπα στό πινάκιο τῆς Λευκωσίας (διάμ. 14 ἐκ.) φέρουν φεγγία. Πρβλ. Στυλιανοῦ, ὁ.π., 21, 23, εἰκ. 18 στή σ. 20. Ἀθήνα (Ζάππειον Μέγαρον) 1964, *Ἡ βυζαντινὴ τέχνη, τέχνη εὐρωπαϊκὴ* (Ἐνάτη ἔκθεσις ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης), 380-381, 519, ἀριθ. 493. Πά τούς τρόπους διάταξης τῶν πινάκων τῆς σειρᾶς βλ. ἐνδεικτικῶς Wander, «The Story», ὁ.π., 95 εἰκ. 10. Trilling, ὁ.π., 250, σημ. 4· 262, σημ. 17.

σιλέα πλαισιώνουν οι φορτισμένες με νοήματα (αν και πλασματικές, στην άτομική τους εμφάνιση) Προφητεία και Σοφία, κάτω από τις φτερούγες του Πνεύματος.

Η μικρογραφία του φ. 1β εικονίζει σε έξοχικό τοπίο με έλληνίζουσα ζωγραφική φρεσκάδα τον προσωπογραφούμενο νεαρό Δαυίδ, συνθέτη των ψαλμών, συνοδευόμενο από μίαν αρχικώς άθεατη για τον ίδιο *πάρεδρο*, την Μελωδία (ΜΕΛΟΔΙΑ)· εμφανιζόμενη, πάντως, με όλοφανερη πλάι του οικειότητα, αλλά και κάπως άμετοχη – παρ’ όλη την εύγλωττη κινησιολογία των δακτύλων της (Εικ. 1). Προβάλλονται ωστόσο ή προς τον Δαυίδ κλίση της κεφαλής της, τό προς τον θεατή στραμμένο υπαινικτικό της βλέμμα, ή συνδυαστική ποιικιλία της περιβολής (τό πομενικό και κτισιολογικό¹⁸: ή βύρσινη έξωμής, πού δένει στον ώμο με πολύτιμη πόρπη, και τό «βασιλικό» στοιχείο: τό αρχαιοπρεπές, δυσανάγνωστο στους συνδυασμούς και σε λεπτομέρειές του, πορφυρό ένδυμα¹⁹ πού καλύπτει τό κάτω μέρος του σώματός της), μέ τά σανδάλια, και τό βαρύτιμο διάδημα πού στέφει την κεφαλή και τονίζει, για τον αναγνώστη, τό επιφανές (αλλά και πλασματικό) της παρουσίας της. Άργότερα (έκτός από τίς πιστές, αν και τεχνοτροπικά διαφοροποιημένες αντιγραφές της παλαιολόγειας περιο-

δου)²⁰, σε άλλα έργα, ή εν λόγω πάρεδρος, πότε μέ την ίδια – πότε μέ διαφορετική (ανάθεωρημένη) ταυτότητα (Εικ. 3) – και άλλοτε ανεπίγραφη (τείνοντας όμως, στό έξής, και διακριτικώς, προς την υποδήλωση της έξ ύψους σοφίας), εμφανίζεται δραστικότερη, σε άπευθείας ή σε έμμεση μέ τό κεντρικό πρόσωπο επικοινωνία.

Είναι χαρακτηριστική επί του προκειμένου ή αλλαγή ονόματος της παρέδρου στην παραλλαγή του έλληνικού κώδικος 565, φ. 51β, της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης²¹. Διαφοροποιείται έδω και ή στάση του Δαυίδ άπέναντί της. Σε αυτό τό ψαλτήριο του λήγοντος 11ου (ή των αρχών του 12ου;) αιώνα, ή *Σύνεσις* (ή *σύνεσις*), αντί της αινιγματικής Μελωδίας – της οποίας, άσφαλώς, ή παρουσία δέν περιορίζεται στην ύπόμνηση μιάς άκουστικής διάστασης της εικόνας–, μάς συνδέει άπευθείας²² μέ τίς επιγραφές των ψαλμών²³ και, παράλληλα, υπαινίσσεται την πρώιμη σοφία του ψαλμωδού²⁴, σχετιζόμενη έμμέσως μέ τη θεματική του *πολιού τό φρόνημα* (*Έλλην. Άνθολογία* 8, 152) παιδογέροντος (Εικ. 3)²⁵.

Στό πρόσωπο του Δαυίδ άναγνωρίζεται ό ήράκλειος άθλος, συνδυαζόμενος μέ τη θεοπνευστία (πρβλ. Εικ. 7)²⁶.

Έξάλλου, τό σχήμα της άποκαλυπτικής σύγκλισης των μελών του ζεύγους – εκ των οποίων, ή ανεπίγραφη τώρα πλασματική μορφή αναφέρεται σε συναφή, πάντως,

¹⁸ Παρασύρει, άναδρομικώς και έμμέσως, ή γνώριμη από ψηφιδωτά δάπεδα της ύστερης αρχαιότητας Κτίσις.

¹⁹ Ένδεικτικώς, πρβλ. Η. Ladendorf, «Das zweite Gesicht der Melodia (Paris, BN Ms. gr. 139)», *Kunst als Bedeutungsträger. Gedenkschrift für G. Bandmann*, Βερολίνο 1978, 19-28.

²⁰ Πά τά φύλλα κώδικος της Έθνικης Βιβλιοθήκης της Ρωσίας (έλλην. χφ. 269, β' ήμ. 13ου αι.) και τό ψαλτήριο της Άποστολικής Βατικανής Βιβλιοθήκης (*Palat. gr.* 381b, π. 1300) βλ. άντιστοιχώς: K. Weitzmann, «Eine Pariser-Psalter-Kopie des 13. Jahrhunderts auf dem Sinai», *JÖBG* 6 (1957), 125-143· Η. Belting, «Zum Palatina-Psalter des 13. Jahrhunderts. Aus der Werkstattpraxis eines byzantinischen Malers», *JÖB* 21 (1972), 17-38. Πρβλ. Cutler, ό.π. (ύποσημ. 3), 44, άριθ. 27, εικ. 153· 83, άριθ. 45, εικ. 294. Νέα Έόρκη (The Metropolitan Mus. of Art) 2004, *Byzantium: Faith and Power (1261-1557)*, Νέα Έόρκη – New Haven – Λονδίνο 2004, 273-274, άριθ. 159 (G. Papulov): στό ίδιο, 265-266, εικ. 9.10 (J. Lowden).

²¹ Πά τη μικρογραφία του φ. 51β (9×6,8 εκ.) βλ. I. Furlan, *Codici greci illustrati della Biblioteca Marciana*, I, Μιλάνο 1978, 49, εικ. 38. Cutler, ό.π. (ύποσημ. 3), 88, άριθ. 49, εικ. 308.

²² Και διορθωτικώς; Μέ άφετηρία την ύποθετικώς γνώριμη στον ζωγράφο γυναικεία μορφή ή/και την προηγούμενη ταυτότητά της;

²³ Δ.χ., πρβλ. ψαλμούς 31, 51 κ.έ., κλπ.

²⁴ Σε μία μεταζίνηση προς την Καινή Διαθήκη, πρβλ. Λουκ. 2, 47. Έωστόσο, καίρια είναι ή μαρτυρία του βιβλικού κειμένου ως γενε-

σιουργού της εικονογραφίας πού έξετάζουμε, στό όποιο έχουμε επανειλημμένως παραπέμψει. Βλ. *Βασίλ. Α'* 16, 17-18: (Λέγει ό Σαούλ) *Ίδετε δή μοι άνδρα όρθώς ψάλλοντα και εισαγάγετε αυτόν προς έμέ. και άπεκρίθη είς των παιδαρίων αυτού... Ίδου έώρακα υϊόν τω Ίεσοι Βηθλεεμίτην και αυτόν ειδότα ψαλμόν, και ό άνήρ συννετός, και ό άνήρ πολεμιστής και σοφός λόγφ... και κύριος μετ' αυτού.*

²⁵ Έ. Antonopoulos, «Christianisme byzantin», *École prat. des Hautes Études, Section des Sciences religieuses, Annuaire. Résumés des conférences et travaux* 99 (1990-91), 343-345. Πά τον παιδογέροντα εν γένει πρβλ. Η. Άντωνόπουλος, «Παιδαριόγερον: ή άπεικόνιση της πρώιμης σοφίας», *Οί χρόνοι της Ίστορίας. Για μιά Ίστορία της παιδικής ήλικίας και της νεότητας*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, 17-19 Άπρ. 1997, Άθήνα 1998, 215-231.

²⁶ Πρβλ. τη μικρογραφία του φ. 2β στον *Parisinus* (ή έκβαση της άναμέτρησης ανάμεσα στον Δαυίδ και τό λιοντάρι): παραπάνω και ύποσημ. 7· και τον συνδυασμό, στον ίδιο πίνακα, άταξίας (στό κάτω μέρος) και άποκατάστασης της τάξης (της ύπερισχύουσας μελωδίας), όπως δηλώνεται μέ τη μετωπική στάση του φωτοστεφούς ψαλμωδού, καθήμενου στό ύπερυψωμένο κέντρο (τό προβαλλόμενο βάθος) της παράστασης, στη μικρογραφία του φ. 147β (ψαλμός 151) στό ψαλτήριο Χλουντόφ (Εικ. 7). Πά τά έπεισόδια πού εικονίζονται στην κάτω ζώνη του εικαστικού πεδίου, μέ τον Δαυίδ νά πατάσει τον λέοντα και την άρκτο, πρβλ. *Βασίλ. Α'* 17, 32-37 (κυρίως 34-35).

δντότητα— έντυπώνεται καί σέ ἔργο τῆς εὐρύτερης περιφέρειας τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου, προερχόμενο ἀπό σταυροφορικό βιβλιογραφικό ἐργαστήρι (Ἄκρα, λατινικό βασιλεῖο τῆς Ἱερουσαλήμ). Σέ παλαιογαλλική Βίβλο (ἀποσπάσματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης), τόν κώδικα 5211 (ἀρχ. γ' τέταρτο 13ου αἰ.), φ. 307, τῆς Bibliothèque de l' Arsenal, εἰκονίζονται στήν προμετωπίδα τῶν *Παροιμιῶν* ὁ Σολομών, μέ αὐτοκρατορική περιβολή, καί ἡ ἐδῶ ἀνεπίγραφη φτερωτή Σοφία, σέ ἀνακτορικό περιβάλλον, συνοδευόμενοι ἀπό ἕνα τρίτο, νεανικό πρόσωπο— (ἀναγνώστη) ἀκροατή καί μάρτυρα τῶν τεκταινομένων (Εἰκ. 4)²⁷. Στό σκηνογραφικό ὑπερῶο (ἡ Ἄνω Ἱερουσαλήμ) ἐπιφαίνονται ἄνωθεν, μέ δηλωτικές κινήσεις καί γνωρίσματα, ὁ Χριστός (ἀριστ.)—πρός τόν ὁποῖον ὁ Σολομών ὑψώνει τό βλέμμα του— καί ἡ Θεοτόκος (δεξ.). Ἐντυπωσιάζει ἡ συγγένεια τῆς κεντρικῆς σύνθεσης—μέ διαφορετικά τά συμμετέχοντα πρόσωπα, τούς ὄρους, τά περιβάλλοντα— μέ ἐκείνην τοῦ παρισινοῦ κώδικος (Εἰκ. 1). Φαίνεται ὅτι οἱ δύο παραστάσεις ἐγγράφονται σέ κοινή, ἐξελικτική παράδοση.

Διευρύνοντας περαιτέρω τό ἀναγνωστικό πεδίο θά ἐντάσσαμε στήν ἀναγνώρισή μας (μέ ἀκολουθίες ἐνδιάμεσων μεταξύ τους ἔργων) ὅχι μόνο προγενέστερες συνθέσεις, μέ αἰσθητά ἀπώτερη—ὄπως, δ.χ., τό ζεῦγος μουσικοῦ καί παρέδρου σέ «βομβύλιο» (18×5,5 ἐκ.) τῆς Κάτω Ἰταλίας (Γναθία < Gnathia), ἀποκείμενο σέ μουσεῖο τοῦ Lecce (Εἰκ. 5)²⁸— ἡ πλησιέστερη πρὸς τόν *Parisinus* εἰκονογραφική καί ἐννοιολογική καταγωγή, ἀλλά καί μεταγενέστερες, μέ διαφορετικά τά μετέχοντα πρόσωπα, κινούμενα ὡστόσο στό «πνεῦμα» ἐνός κοινοῦ μηχανισμοῦ: ὄπως, δ.χ., στό κάτω δεξιό τέταρτο ὁλοσέ-

Εἰκ. 3. Κώδιξ *Marcianus graecus* 565 (λήγ. 11ος αἰ.), φ. 51β.

λιδης μικρογραφίας σέ ὑστεροβυζαντινό κώδικα (14ος αἰ.) τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης (*Marcianus graecus* 516, φ. 140β)²⁹, πού εἶχε ἀποτελέσει κτήμα τοῦ Βησσαρίωνος. Ἐδῶ (Εἰκ. 6), σέ ἕναν εὐρύτερο πίνακα μουσικῆς κοσμολογίας, πυθαγόρειας καταγωγῆς, ἡ Σοφία (ἡ σοφία), μέ κεφαλόδεσμο πού χαρακτηρίζει δευτερεύοντα πρόσωπα τῆς σύγχρονης τῆς εἰκονογραφίας³⁰, γέρνει

²⁷ Πρβλ. τούς ἐναρκτήριοις στίχους τῶν *Παροιμιῶν*: ...*γνώνα σοφίαν καί παιδείαν νοῆσαι τε λόγους φρονήσεως* (2) / *τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται ...* (5) / *ἄκουε, νίε, παιδείαν πατρός σου...* (8). Πά τό χειρόγραφο (28,5×20,2 ἐκ.) καί τὴν εἰκονογραφία του βλ. H. Buchthal, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Ὁξφόρδη 1957, 54-68, ἀριθ. 15· 146-148. Πά τὴ μικρογραφία τοῦ φ. 307 βλ. στό ἴδιο, 63-64, 67, 147, πίν. 77. Πά τίς ἄλλες δύο προσωπογραφίες τοῦ Σολομώντος, ὡς συγγραφέως, στά φφ. 332β καί 337 βλ. πίν. 78-79, στό ἴδιο. Βλ. ἐπίσης Νέα Ὑόρκη 2004, ὁ.π. (ὑποσημ. 20), 462-463, ἀριθ. 272 (H. C. Evans). Πρβλ. D. Weiss, *Art and Crusade in the Age of Saint Louis*, Cambridge 1998, 180-186. J. Folda, *Crusader Art in the Holy Land, from the Third Crusade to the Fall of Acre, 1187-1291*, Cambridge 2005, 282-295· εἰδ. γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ φ. 307 (Εἰκ. 4) βλ. 290, 293, ἔγχρ. πίν. 3.

²⁸ Εἰκονίζονται ὁ Ἀπόλλων καί ἡ Ἀφροδίτη; Πρβλ. M. Bernardini, *Il Museo provinciale di Lecce*, Ρώμη 1958, 23, εἰκ. στή σ. 42. Ὁ ἴδιος, *Museo provinciale «Sigismondo Castromediano», Lecce: Vasi dello stile di*

Gnathia. Vasi a vernice nera, Μπάρι, χ.χρ., 21, πίν. 45, ἀριθ. 3-4.

²⁹ Furlan, ὁ.π. (ὑποσημ. 21), IV, 1981, 41-43, εἰκ. 39. E. Mioni, «Le tavole aggiunte alla Geografia di Tolomeo nel cod. Marc. gr. 516», στό P. L. Leone (ἐπιμ.), *Studi bizantini e neogreci* (Atti del IV Congresso nazionale di studi bizantini, Lecce - Galatina 1980), Galatina 1983, 63, πίν. I (εἰκ. 1).

³⁰ Ὡς ἄτομο πλασματικό. Νοεῖται ἐδῶ ἡ Σοφία ὡς πρόσωπο οὐρανόθεν ἐλαυνόμενο; Μήπως προσωποποιεῖται ἡ τεχνική ἱκανότητα τοῦ εἰκονιζόμενου βιβλικοῦ προσώπου; Πάντως, ἡ ἐν λόγῳ γυναίκα μορφή δέν διαθέτει τό κύρος τῆς φωτοστεφοῦς Συνέσεως (Εἰκ. 3), τῆς αἰνιγματικῆς Μελωδίας (Εἰκ. 1) ἢ τῆς ἀνεπίγραφης, φτερωτῆς Σοφίας (Εἰκ. 4). Καί πάλι ὁμως, θά ἀντέτεινε ὁ ἀναγνώστης, στό συγκεκριμένο ἀναφορικό πλαίσιο ὅλα λογίζονται ὡς ἐξ ὕψους πηγάζοντα. Ἄλλωστε, συνηγορεῖ καί ἡ στάση τῆς Σοφίας ἐνώπιον τοῦ Ἰουβάλ. Πά τὴν εἰκονογραφία τῆς σοφίας πρβλ. Δ. Πάλλας, «Ο Χριστός ὡς ἡ Θεία Σοφία. Η εἰκονογραφική περιπέτεια μᾶς θεολογικῆς ἐννοίας», *ΔΧΑΕ* ΙΕ' (1991), 119-144, εἰδ. 127 κ.έ.

Εἰκ. 4. Παρίσι, *Bibl. de l' Arsenal*, κώδιξ 5211 (π. 1250), φ. 307.

πρὸς τὸν καθήμενο Ἰουβάλ (ὁ *Ιουβάλ*) γιὰ νά τόν κα-
τευθύνει ἐκ τοῦ σύνεγγυς στό ἔργο του, μέ δηλωτικές κι-
νήσεις: οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν
(Γέν. 4, 21)³¹.

³¹ Πρβλ. μιὰ διαφορετικὴ εἰκονογραφικὴ σύλληψη, ὡς ἀνταπό-
κριση πρὸς τὸ ἐν λόγῳ βιβλικό χωρίο, παρατιθέμενο στὰ *Τερά* τοῦ
Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ στὸν κώδικα *Parisinus graecus* 923 (9ος αἰ.),
φ. 335· βλ. K. Weitzmann, *The Miniatures of the Sacra Parallela: Pari-
sinus Gr. 923*, Princeton 1979, εἰκ. 13.

Πέρα από τις αρχαιολογικές/γενεαλογικές υποθέσεις που έχουν στο παρελθόν διατυπωθεί για την –κατά τό δυνατόν– πίο εϋστοχη ιχνηλασία της εικαστικής καταγωγής της Μελωδίας (K. Weitzmann, H. Buchthal, κ.ά.), ή γυναικεία αυτή μορφή παραμένει αίνιγματική. Όπωςδήποτε, ή παρουσία της στο πλευρό του Δαβίδ συσχετίζεται με τό έργο του ψαλμοδοϋ· όχι όμως στην ακουστική, αποκλειστικώς, διάστασή του. Έπιβάλλεται, και πάλι, ή επιστροφή στα προηγούμενα, όχι για την (ένδεχομένως) διαρκέστερη κατοχύρωσή τους, αλλά για τή συζήτηση και τή πιθανή ανάταξη της όπτικής – με τή συνεκτίμηση τών νέων στοιχείων που μπορεί νά προκύψουν.

Άπομένει ή αναμνηστική απόλαυση του έρευνητή, ή εν τώ μεταξύ διεύρυνση της αναγνωστικής του έμπειρίας με τήν προσέγγιση και τήν μακρόθεν αναγνώριση τών αλληπάλληλων χρονολογικά εμφανίσεων της εν λόγω σύνθεσης, κάθε φορά έντασσόμενης σέ διαφορετικές συνθήκες παραγωγής και σέ διαφορετικό ύλικό περιβάλλον, στή μακρόσυρτη επιβίωση ή τής άφυπνιστικές αναβιώσεις του θέματος· τής επαναλαμβανόμενης δηλαδή ζωγραφικής εμφάνισης του ζεύγους Δαβίδ και παρέδρου, και του άμεσου παραστατικού τους περιβάλλοντος³², με προηγούμενο τό έκάστοτε διαθέσιμο πρότυπο. Έπιχειρεί ό έρευνητής νά έξιχνιάσει και τήν ενεργό αντίληψη του έντολοδοτή ή/και του έκτελεστή μιās συγκεκριμένης αποτύπωσης, του έκάστοτε δηλαδή –άπευθείας ή έμμεσου– χειριστή/άνανεωτή της παράδοσης και τών δηλωτικών τρόπων που εκείνος χρησιμοποιει: άντιγραφικά/αϋτοματικά (με τήν έξ άποστάσεως επανάληψη γνώριμου κοινού τόπου), δημιουργικά ως προς τήν απόδοση ή και με συγκεκριμένο έρμηνευτικό στόχο;

Χρειάζεται λοιπόν μία έγγύτερη, άπευθείας εξέταση του κώδικος –ένός έξαιρετικά δυσπρόσιτου φορητού μνημείου, λόγω της εϋπάθειας, αλλά και της σπουδαιότητάς του– στην ύλική και τή ζωγραφική του εμφάνιση, και στα έπιμέρους έρμηνευτικά σχόλια του κειμένου τών ψαλμών που περιέχει· κάτι που στάθηκε εϋχερέστερο για τούς παλαιότερους, ένώπιον του χειρογράφου άναγνώστες και έρευνητές (Omont 1929, Weitzmann

Εικ. 5. Lecce, Museo Provinciale, άγγείο (4ος-3ος αι. π.Χ.) από τήν άρχαία Γναθία.

1929, Buchthal 1938)³³. Μία άκριβέστερη χρονολογικά (και γεωγραφικά!) διαστρωμάτωση τών μαρτυριών, και ή παραλλήλως έπιτεύξιμη μέτρηση της –έν τόπω και χρόνω– δραστικότητάς τους, θά επέτρεπε τήν πιθανή, κατά προσέγγιση άποκατάσταση τών μεγεθών, τών εικονογραφικών ή έρμηνευτικών συσχετισμών, τών μιμητικών ή τροποποιητικών συνεχειών..., και οϋτω καθ' έξής.

Έ εικόνα του Δαβίδ ως ποιμένος/ψαλμοδοϋ (και δύο έπεισόδια του βιογραφικού του κύκλου: νά πατάσει τόν λέοντα και τήν άρκτο), αποτυπώνεται χωρίς περιστροφές στο φ. 147β του –έντασσόμενου σέ άλλη κατηγορία χειρογράφων: με παρασελίδια εικονογράφηση-ψαλτηρίου Χλουντόφ (9ος αι.), μεταφράζοντας εικαστικά τόν «έξωθεν του άριθμού» ψαλμό 151 (Εικ. 7): ... έποίμαινον τά πρόβατα του πατρός μου. αί χείρες μου έποίησαν όργανον, οί δάκτυλοί μου ήρμωσαν ψαλτήριον (στ. 1-2). Έπάνω στο μουσικό όργανο, στραμμένη προς τόν ψαλμοδό, και με τό βλέμμα του Δαβίδ στραμμένο προς εκείνην, στέκει περισσότερά: ή προεικόνιση του Πνεύματος. Στην προμετωπίδα του ίδιου άλλωστε κώδικος (φ. 1β), καθήμενος σέ λιθοκόλλητο σκίμποδα, ό βασιλέας Δαβίδ, γλαμυδηφόρος, έστεμμένος, με τό με-

³² Βλ. ύποσημ. 6, παραπάνω.

³³ Χωρίς νά λησμονούμε τόν Cutler (1984), τόν Lowden (1988), και άλλους «νεότερους» έρευνητές. Είχα τήν εϋκαιρία νά κοιτάξω, με δέος, τς μικρογραφίες του *Parisinus*, από κοινού με τήν Suzy Dufrenne, πριν από τρεις δεκαετίες! Είδα και πάλι τή μικρογραφία

του φ. 1β στην αρχή της τρέχουσας χιλιετίας, χάρι στή φιλόξενη προθυμία του Christian Förstel. Πά τούς Omont και Buchthal βλ. ύποσημ. 3, παραπάνω. K. Weitzmann, «Der Pariser Psalter Ms. gr. 139 und die mittelbyzantinische Renaissance», *JbKw* 6 (1929), 178-194.

Εἰκ. 6. Κώδιξ *Marcianus graecus* 516 (14ος αἰ.), φ. 140β.

³⁴ M. Ščerpina – I. Dujčev, *Miniaturi Chludovskoj Psaltyri: Grečeskij ilustrirannyj kodeks IX veka*, Μόσχα 1977. Πά μίαν ἀλληγορική ἐρμηνεία τῆς σύνθεσης τοῦ φ. 147β (οἱ εἰκονοκλάστες ὡσάν ἄγρια θηρία) πρβλ. Μ. Ευαγγελάτου, «Ἡ εἰκονογράφηση του ψαλμοῦ 151 στο ψαλτήρι Chludon και ο πιθανός εἰκονόφιλος συμβολισμός της», *21ο Συμπόσιο ΧΑΕ*, Αθήνα 2001, 40-41. Πρβλ. ὑποσημ. 26, παραπάνω. Στὴν εἰσέτι ἀδημοσίευτη διδακτορική τῆς διατριβῆς, τῆς ὁποίας τό κείμενο γνωρίζω χάρις στή φιλική φροντίδα τῆς συγγραφέως, ἡ Κα Εὐαγγελάτου ἐπανερχεται ἐκτενῶς στό ζήτημα τῆς ἀντιθετικῆς προβολῆς τάξεως καί ἀταξίας, καθώς καί στήν παρουσία τοῦ Πνεύματος, στή μικρογραφία τοῦ φ. 147β: Μ. Evangelatou, *The Illustration of the Ninth-Century Byzantine Marginal Psalters: Layers of Meaning and their Sources*, Courtauld Institute of Art, University of London 2002, 54-67 (στό ἴδιο, 64, ἀναφέρεται στή Μελωδία τοῦ *Parisinus*). Πά τή θέση τοῦ ψαλτηρίου Χλουντόφ στό συγκεκριμένο ἱστορικό περιβάλλον, πρβλ. Κ. Corrigan, *Visual Polemics in the Ninth-Century Byzantine Psalters*, Cambridge 1992.

λωδικό ψαλτήριο ἀνά χεῖρας, περιστοιχιζόμενος ἀπό τέσσερις ἄλλους μουσικούς, ἐμφανίζεται σέ μνημειώδη σκηνογραφία, ἀνάμεσα στούς βαρύκορμους κίονες πού στηρίζουν ἓνα τόξο, μέ τήν προφητική (καί ἀποδεικτική ἐκ τῶν ὑστέρων) εἰκόνα τοῦ Λόγου νά ἐγγράφεται σέ ὑπερκείμενο δίσκο³⁴.

Ἐξάλλου, τό σχῆμα τοῦ ζεύγους πού συνδυάζει ἀνδρική καί γυναικεία μορφή τήν ὥρα μιᾶς ἐμβληματικῆς (ὅπως ἐδῶ: Εἰκ. 1) μουσουργίας, εἶναι γνώριμο ἀπό πολύ ἀρχαιότερες παραστάσεις (Εἰκ. 5). Διαφέρει στίς στάσεις τῶν προσώπων πού τήν ἀποτελοῦν, στήν ἀρχική τῆς σύνταξη, ἢ σύνθεση τοῦ ποιητῆ μέ τήν ἐμπνέουσα Μούσα πού τόν συνοδεύει· σύνθεση ἀπ' ὅπου ἔμμεσα κατάγεται ἡ ἀνεπίγραφη παρουσία τῆς Σοφίας, ἀντικαθιστάμενη καί ἐκείνη, σέ μιᾶ διορθωτική κίνηση, ἀπό ἄλλους ἐξ ὕψους μεσάζοντες. Ἐξίσου γνώριμη, ἀπό μνημεῖα τῆς ὄψιμης ἀρχαιότητας, εἶναι ἡ ἀπευθείας ἢ μέ ἀλληγορικό νόημα (γιά τό ἰουδαϊκό ἢ τό χριστιανικό κοινό· τό κοινό τῶν πιστῶν, ἐκεῖνο τῶν ἐρμηνευτῶν, ἢ τό κοινό τῶν μυθολόγων) παράσταση τοῦ μή συνοδευόμενου ἀπό ἄλλο πρόσωπο Ὀρφῆως· χωρίς αὐτή νά λείπει καί ἀπό μεταγενέστερα ἔργα, μέ μυθολογικό κυρίως – ἄν ὄχι ἀποκλειστικῶς – περιεχόμενο³⁵.

Ποιά εἶναι, ἐν τέλει, ἡ θεωρητική σύλληψη πού προβάλλει ἡ Μελωδία τοῦ παρισινοῦ κώδικος (Εἰκ. 1), διαστῆλλοντας μέ τήν ὑπαινικτική τῆς παρουσία τό νοηματικό εὖρος τῆς παράστασης σέ διαστάσεις θεο-κοσμολογικοῦ καί ἀνθρωπολογικοῦ βάθους; Σέ συνδυασμό καί μέ ἄλλες, κατά καιροῦς καί σέ συνέχεια, ἐρμηνευτικῆς

³⁵ Ἐνδεικτικῶς, βλ. Π. Τρεμπέλας, «Ὁ Ὀρφεὺς ἐν τῇ παλαιοχριστιανικῇ τέχνῃ», *BNJb* 11 (1935), 270-283. Η. Stern, «Orphée dans l'art paléochrétien», *CahArch* 23 (1974), 1-16 (εἰδ. 14, γιά τήν εἰκονογραφική σχέση Δαυὶδ καί Ὀρφῆως). Πρβλ. τόν σχολιασμό τῆς Sister Charles Murray, «The Christian Orpheus», *CahArch* 26 (1977), 19-27, καί τήν ἀπάντηση τοῦ Stern, «De l'Orphée juif et chrétien», στό ἴδιο, 28. Πά τήν εἰκονογραφία τοῦ Ὀρφῆως στήν τέχνη τῆς ὑστερης ἀρχαιότητας πρβλ. Νέα Ὑόρκη 1979, ὁ.π. (ὑποσημ. 14), σποράδην. Βλ. ἐπίσης L. Vieillefon, *La figure d'Orphée dans l'antiquité tardive. Les mutations d'un mythe: du héros païen au chantre chrétien*, Παρίσι 2003. Πά τήν κατά προσέγγιση ἀναγνώριση τοῦ ἔγχορδου ὄργανου (ἢ λύρα, ἢ κιθάρα) στίς παραστάσεις τοῦ Ὀρφῆως βλ. 57-58, στό ἴδιο. Πρβλ. Galavaris, ὑποσημ. 6, παραπάνω. Πά τά μουσικά ὄργανα στήν ἐλληνική ἀρχαιότητα πρβλ. Σ. Μιχαηλίδης, *Ἐγκυκλοπαίδεια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 2^η 1989, λ. «ἄρπα», «κιθάρα», «κινύρα», «λύρα», «μάγαδις», «νάβλας» (ὁ) / «νάβλα» (ἡ), «ψαλτήριον».

μαρτυρίες, ένα ασφαλές δρομολόγιο για τήν αναγνώριση του προσώπου και τή σημασία τῆς θέσης του στό πλευρό του ψαλμωδοῦ, ἀνοίγεται μέ τίς ἐκτιμήσεις του Γρηγορίου Νύσσης (4ος αἰ.) στό ἔργο του *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν*. Ἡ διάταξη του σύμπαντος ἀποτελεῖ μίαν ἁρμονία μουσική (I, 3: 30.27 McDonough)³⁶. Ἄντικρου στόν μεγάλο κόσμο, πλασμένος μέ τά ὑλικά του καί συμμετοχός σέ ὅ,τι τόν ἀποτελεῖ στέκει ὁ ἄνθρωπος, ὁ μικρός κόσμος (I, 3: 30.25-26). Καί στή φύση του ἄνθρωπου ἀναγνωρίζεται ἡ μουσική του σύμπαντος (I, 3: 32.22-33.1). Τοῦτο καταδεικνύει καί ἡ ὄργανική του σώματός μας διασκευῆ πρός ἐργασίαν μουσικῆς φιλοτεχνηθεῖσα (I, 3: 33.1 κ.έ.). Ἄλλωστε, καί ἡ εὐρυθμία τῆς ζωῆς, πού φαίνεται νά συμβουλεύει δι' αἰνιγμάτων ἡ μελωδία, δέν ἀποτελεῖ παρά θεραπεία φύσεως (I, 3: 33.12-13). Ἐπειδή λοιπόν τό κατά φύσιν εἶναι καί φίλον πρός τή φύση, ὁ μέγας Δαβὶδ τῆ περι τῶν ἀρετῶν φιλοσοφία τήν μελωδίαν κατέμειξεν (I, 3: 33.7-9). Καί ὁ Θεός, τόν σὸν βίον ψαλμὸν εἶναι διακελεύεται (II, 3: 75.17). Κοντολογίς, ἐπισημαίνεται στό γρηγοριανό κείμενο:

οἷον γὰρ ἐπὶ τοῦ πλήκτρον γίνεται τοῦ τεχνικῶς ἀπτομένου τῶν τόνων καὶ τὸ μέλος ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φθόγγων προάγοντος, ὡς εἶγε μονοειδῆς τις ἐν πᾶσιν ὁ φθόγγος ἦν, οὐδ' ἂν συνέστη πάντως τὸ μέλος· οὕτως καὶ ἡ τοῦ παντός κρᾶσις ἐν ποικίλοις τῶν καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων διὰ τινος τεταγμένων τε καὶ ἀπαράβατου ἔνθμου αὐτῆ ἐαυτῆς ἀπτομένη καὶ τὴν τῶν μερῶν πρός τὸ ὄλον εὐαρμοσίαν ἐργαζομένη τὴν παν-

Εἰκ. 7. Μόσχα, Κρατ. Ἱστορ. Μουσείο, ἑλλην. κώδιξ 129 (9ος αἰ.), φ. 147β.

αρμόνιον ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελωδίαν, ἧς ἀκροατῆς ὁ νοῦς γίνεται κατ' οὐδὲν τῇ ἀκοῇ ταύτῃ συγχρώμενος, ἀλλ' ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γενόμενος, οὕτως ἐπαίει τῆς τῶν οὐρανῶν ὕμνωδίας. ὡς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἀκηκοέναι Δαβὶδ, ὅτε διὰ τῆς θεωρουμένης αὐτοῖς τεχνικῆς τε καὶ πανσόφου κινήσεως, τὴν δόξαν τοῦ ἐν αὐτοῖς ταῦτα ἐνεργοῦντος θεοῦ διηγουμένων ἐπηκροάσατο (I, 3: 31.1-16).

Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, 2007

³⁶ Παραπέμπουμε στήν ἔκδοση Jaeger / McDonough. Βλ. *Gregorii Nysseni In inscriptiones psalmonum*, ἔκδ. J. McDonough, στό: *Gregorii Nysseni Opera*, ἔκδ. W. Jaeger κ.ά., V, Leiden 1962, 24 κ.έ. Ὁ ἀναγνώστης ἔχει στή διάθεσή του καί τήν εἰδική ἔκδοση του γρηγοριανοῦ κειμένου *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν*, μέ γαλλική μετάφραση, του J. Reynard: Grégoire de Nyse, *Sur les titres des psaumes*, Παρίσι 2002 (SC, ἀριθ. 466).

Προέλευση φωτογραφικοῦ ὑλικοῦ

Εἰκ. 1: Παρίσι, Bibliothèque nationale de France. Εἰκ. 2: Λευκωσία, Κυπριακό Μουσείο. Εἰκ. 3 καί 6: Βενετία, Biblioteca nazionale Marciana. Εἰκ. 4: Παρίσι, Bibliothèque de l'Arsenal. Εἰκ. 5: Lecce, Museo provinc. «Sigismondo Castromediano». Εἰκ. 7: Παρίσι, EPHÉ / Section des Sciences religieuses, Collection Gabriel Millet (cl. B1530).

Élias Antonopoulos

L'ÉNIGME DE MÉLODIE.
L'AUTEUR DES PSAUMES ET SA PARÈDRE
DANS LE CODEX *PARISINUS GRAECUS* 139, FOL. 1^v

(...) *le mélange universel des réalités singulières observées dans le cosmos, uni à lui-même selon un certain rythme ordonné et immuable et produisant la belle harmonie des parties avec le tout, fait résonner dans l'univers cette mélodie pleinement harmonieuse* (Greg. Nyss. *In inscript. psalmodum* I, 3 ; trd. Reynard, 177 : n. 36, *supra*).

Une composition picturale figurant en tête de la suite des miniatures qui précèdent le texte des psaumes, accompagnés de commentaires patristiques, dans le célèbre codex grec 139 (Xe s.) de la Bibliothèque nationale de France, retiendra notre attention de lecteur. Privilégiant une démarche dictée par certains développements de Grégoire de Nysse sur « l'énigme de la mélodie », il suffira de procéder à une approche brève et condensée – limitée aux principaux personnages de la composition – du mécanisme démonstratif dans sa fixation « instantanée » de l'image, sans s'étendre, par conséquent, à une présentation détaillée des éléments divers du bagage iconographique de celle-ci, tels qu'ils apparaissent dans la composition du *Parisinus*, fol. 1^v (Fig. 1). L'auteur des psaumes y figure accompagné de Mélodie à son insu ; or la présence de la parèdre vis-à-vis du spectateur, outre les tonalités pastorales et idylliques tissées dans l'image, constitue pour celui-ci une garantie d'autorité – pourtant rhétorique par excès.

Dépendant de loin d'un type de composition remontant à l'antiquité gréco-romaine (cf. Fig. 5), la miniature en ques-

tion épouse en même temps le mouvement deictique que l'on reconnaît dans un type d'image certes différent, mais toujours familier et apparenté à celle-ci : le poète ou l'auteur d'un texte, devant lequel se dresse la Muse ou la puissance personnifiée qui l'inspire. À ce propos et dans un contexte chrétien – du moins en ce qui concerne la chronologie – le lecteur se souviendra de la figure nimbée, mais anépigraphie (la Sagesse), apparaissant debout, devant Marc, dans les Évangiles de la cathédrale de Rossano (VIe s. ; *codex purpureus*, fol. 121) ; ou, même, il se souviendra des figures féminines devant l'auteur assis, ou le peintre (en la présence de l'auteur, dans le même atelier), dans le Dioscoride de Vienne (v. 512, cod. *med. gr.* 1) : EYPECIC (fol. 4^v) et EΠΙΝΟΙΑ (fol. 5^v).

En dehors de la survivance de l'image, avec des modifications et des accommodements dans des œuvres postérieures (Fig. 3), ainsi que de sa réactivation tardive (XIVe s.), identique à la composition du *Parisinus* mais d'un style mis à jour, on constate le rayonnement persistant de la formule (Fig. 1), dont la Bible en vieux français de la Bibliothèque de l' Arsenal (Acre, XIIIe s.) nous fournit un éloquent exemple (Fig. 4). Notre itinéraire s'achève avec le témoignage de Grégoire de Nysse dans son ouvrage sur les titres des psaumes, qui nous procure un moyen pour la détection de l'identité d'une parèdre « énigmatique », siégeant auprès du mélode biblique.